

Формування комунікативної культури старшокласників засобами телекомунікаційних проектів. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук.праць УДПУ ім. П. Тичини / [ред. кол.: Н.С. Побірченко та ін.]. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. – Вип. 49. – С. 110-117.

УДК 37.034

Валентина Тернопільська

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

У статті здійснено аналіз поняття «комунікативна культура старшокласника». Розкрито особливості формування комунікативної культури у старшокласників засобами телекомунікаційних проектів. З'ясовано механізм цього процесу. Розглянуто особливості застосування телекомунікаційних проектів у позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: старшокласник, комунікативна культура, телекомунікаційний проект, школа, позашкільний навчальний заклад.

На сучасному етапі розвитку освітньої системи України, інтеграції у світовий інформаційний простір важливого значення набуває формування в учнівської молоді комунікативної культури. Слід зазначити, що саме цей аспект культури особистості виявляється у кожному факті її життя, забезпечує активну інтеграцію та адаптацію у сучасному суспільстві. Відтак невід'ємною складовою виховання учнів старшого шкільного віку є оволодіння ними комунікативними уміннями і навичками, зокрема, засобами телекомунікаційних проектів. Важливо наголосити, що запровадження інформаційних технологій призвело до появи нових форм взаємодії індивіда у віртуальному середовищі – з'явився новий вид соціалізації – кіберсоціалізація. У зв'язку з чим, індикаторами соціалізації постають рівні електронної грамотності та комунікативної культури особистості вихованця.

Вихованню комунікативної культури, комунікативних умінь і навичок школярів, студентської молоді присвячені роботи сучасних дослідників: Н. Васильєвої, Н. Воробйової, К. Гончара, В. Грехнева, В. Кан-Калика, І. Комарової, О. Корніяки, С. Мусатова, А. Сайфутдінової, Т. Снегирьової, В.

Соколової, Л. Паламар, В. Полторацької, Г. Сагач, В. Тернопільської, В. Штифурак, Е. Яценко та інших.

Мета статті – проаналізувати особливості формування комунікативної культури старшокласників засобами телекомунікаційних проєктів.

Слід зазначити, що комунікативна культура за умови успішної виховної роботи стає цілісним, інтегральним утворенням вихованця старшого шкільного віку, оскільки саме в юнацькому віці завершується становлення світогляду, ціннісно-сислової сфери, шліфуються комунікативні вміння особистості. І, як наслідок, комунікативна культура привласнюється старшокласником, стає його особистісною цінністю.

Б. Ананьєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, Д. Фельдштейн цей вік розглядають з точки зору зміни соціальної позиції особистості. У цей період змінюється не тільки становище молодшої людини серед інших людей, але і її соціальна позиція. Активні пошуки свого місця в житті, плани на майбутнє на основі визначення покликання – все це створює особливу соціальну ситуацію формування особистості в даний віковий період. Для особистості старшокласника особливої актуальності набувають фундаментальні завдання соціального й особистісного самовизначення, вирішення чого зумовлює необхідність виховання в них комунікативної культури. Знання юнаками і дівчатами особливостей міжособистісної взаємодії, комунікативного процесу забезпечують ефективність спілкування з ровесниками, оточуючими людьми, сприяють успішному вихованню у них комунікативної культури.

Комунікативну культуру ми розглядаємо, передусім, як особистісне утворення школяра, що віддзеркалюється в його переконаннях, поглядах, потребах, мотивах, почуттях, взаємовідносинах. Вона є інструментом самореалізації старшокласника у взаєминах з іншими людьми.

Зокрема, у юнацькому віці участь старшокласників у взаємодії визначається цілою низкою зовнішніх і внутрішніх чинників. З боку зовнішніх чинників участь молодих людей у комунікації визначається їх

статусом у колективі, бажанням колективу вступати з ними у взаємовідносини, умовами, що створюються дорослими стосовно вихованця тощо. Внутрішні чинники – це стани, ставлення, якості особистості, коло умінь і навичок, необхідних для вдалої взаємодії та комунікації, серед них велика роль належить тому, наскільки розвинені комунікативні якості вихованця: комунікабельність, здатність розуміти іншого, вміння швидко орієнтуватися у ситуації взаємодії з іншими людьми. Якщо ці якості сформовані, то можна вважати, що старшокласник має необхідну базу для соціального і комунікативного зростання, самовизначення.

Комунікативна культура в контексті цього аспекта дослідження, розглядається нами як вибір і реалізація школярами способів взаємодії із оточуючим світом і пошук сенсу в цій взаємодії та виражається у єдності соціальних, комунікативних знань, умінь і навичок, нагромаджених у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

У зв'язку з цим, комунікативна культура старшокласників репрезентується через оволодіння ними певним досвідом, що складається із п'яти компонентів:

1. *Ціннісний досвід*: інтереси, ідеали, переконання, соціальні норми. Він орієнтує зусилля юнаків і дівчат на формування комунікативної культури (в нашому випадку він є вираженням комунікативного ідеалу і зразком вихованця з високим рівнем розвитку комунікативної культури).

2. *Досвід рефлексії*: співвідношення знань про свої можливості, самого себе з вимогами діяльності (у контексті нашого дослідження – з вимогами комунікативної діяльності).

3. *Досвід звичайної активізації*: адаптація до певної ситуації, спілкування, взаємодії, змін умов, орієнтація на визначені умови в досягненні успіху (допомагає пристосувати свої зусилля з метою розв'язання значущих завдань, зокрема, готовності до особистісного й життєвого самовизначення).

4. *Операційний досвід*: комунікативні уміння, а також уміння саморегуляції (об'єднання конкретних знарядь перетворення ситуації і своїх можливостей).

5. *Досвід співробітництва*: формується у взаєминах і спілкуванні старшокласників з ровесниками, іншими людьми, сприяє об'єднанню зусиль, спільному вирішенню завдань та передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію.

Всі п'ять компонентів суб'єктивного досвіду складають цілісну систему *життєвого досвіду старшокласника* як суб'єкта взаємодії, спілкування, життєвого самовизначення. Виокремлення цього індивідуального досвіду вихованцями є необхідною умовою виховання у них комунікативної культури.

Відтак комунікативна культура формується у процесі спілкування старшокласників і пов'язана із різноманітною діяльністю, що виражається в умінні вихованців використовувати у взаємодії, спілкуванні свої соціальні, комунікативні властивості, у вміннях, пов'язаних із розумінням, урахуванням у міжособистісній взаємодії, спілкуванні особливостей іншої людини, вмінні встановлювати, підтримувати контакт, передавати й перехоплювати ініціативу в спілкуванні, постійно стимулювати як власну активність, так і активність співрозмовника; прогнозувати можливий розвиток ситуації, в межах якої розгортається комунікація; вміти долати психологічні бар'єри; обирати адекватну манеру поведінки, жести, міміку тощо.

Основна функція діяльності полягає в тому, що в ній набувається соціальний досвід, нагромаджується досвід ставлення старшокласника до самого себе, людей, світу, формуються комунікативні вміння. Для організації конструктивної діяльності старшокласників слід насамперед сформувати у них усвідомлення необхідності й прагнення виявляти комунікативну культуру в щоденних міжособистісних взаєминах Інтернет-мережі, а також опановувати її механізми.

Вияв комунікативної культури юнаками і дівчатами синтезує можливості вибору різноманітних варіантів поведінки, способів діяльності,

адекватних конкретним взаєминам і тим умовам, за яких вони реалізуються. У кожному випадку, вибираючи поведінку або різновид діяльності, старшокласник мусить встановлювати нові зв'язки з іншими людьми, тому будь-який змістовний акт вибору, яким би індивідуальним він не здавався, є одночасно моментом функціонування спільності, до якої він включений, показником його потреби у спілкуванні, взаємодії. Саме тому взаємовідносини, комунікацію не можна нав'язати ззовні. Потрібно, щоб вони народжувалися й розвивалися як результат активності самої особистості, яка усвідомила необхідність і відповідальність за їх удосконалення.

Тобто комунікативна культура виявляється в інтеграції, адаптації школяра в соціумі, віртуальному середовищі, активному засвоєнні культури соціуму, її відтворенні і розвитку. На думку А. Адлера, будучи соціально орієнтованою, людина проявляє істинне піклування про інших, зацікавлена у спілкуванні з ними, готова зробити свій внесок у благодійність інших людей [1, с.159]. У контексті комунікативної культури спілкування постає як засвоєння старшокласником соціокультурних цінностей та його самореалізація в процесі міжособистісної взаємодії з ровесниками, іншими людьми.

Отже, можна стверджувати, що комунікативна культура старшокласника визначається його ціннісними орієнтирами, моральними переконаннями, взаємовідносинами з оточуючими, здатністю діяти відповідно до соціально прийнятих норм поведінки. Вона відображає ставлення до себе, інших людей, оточуючого світу. Комунікативна культура пов'язує соціум і вихованця, презентуючи загальнолюдські цінності в емоційно закріпленій формі.

Процес виховання соціально-комунікативної культури включає в себе діяльність, спрямовану на пізнання людей у міжособистісних взаєминах. Здійснюючи певну діяльність, зокрема, і в кіберпросторі, вихованець мобілізує всі свої знання, уміння, навички, сукупність специфічних

соціальних, комунікативних якостей, а також формує свій світогляд, емоційно-позитивне ставлення до дійсності, розвиває особистісні та комунікативні якості, соціальний інтелект, комунікативні вміння й навички, необхідні йому для подальшого професійного самовизначення, самовираження і самореалізації у суспільстві.

Діяльність у кіберпросторі є інтеграцією користувача в соціокультурне середовище за допомогою освоєння технологій комунікації, комунікативної культури, соціальної навігації, інформаційної грамотності, а також соціальних норм, цінностей, рольових вимог.

На нашу думку, перше знайомство індивіда із соціальною реальністю Інтернет здійснюється у процесі первинної соціалізації, яка починається з моменту отримання користувачем інформації про існування комп'ютерів, апаратів стільникового зв'язку та інших аналогічних технічних артефактів. На цьому етапі індивід знайомиться із соціальними нормами, елементами мережної етики, механізмами соціального контролю. В подальшому відбувається формування віртуальної ідентичності особистості, комунікативної культури, набуття нею умінь соціальної навігації в кіберпросторі.

Проведене опитування студентської молоді засвідчує, що 85,7% із них постійно користуються послугами Інтернет-мережі. Їх активність в мережі пов'язана в основному із спілкуванням з друзями, знайомими, читанням новин, пошуком навчального матеріалу, іграми. Юнаки і дівчата зареєстровані у різних соціальних мережах: «Facebook», «Контакт», «Однокласники», «Twitter». 87,7 % опитаних зазначають, що в кіберпросторі необхідно дотримуватися мережної етики комунікативної культури, але тільки 62,5% із них виявляють її у своїй поведінці. Серед правил безпеки, якими вони дотримуються, працюючи в Інтернеті, більшість із них назвали: встановлення програми «Антивірус», «не повідомляю конфіденційну інформацію, працюючи в мережі», «не заходжу на незнайомі сайти». Сказане вище дозволяє стверджувати, що без належного рівня сформованої

самосвідомості, комунікативної культури, елементарних знань, умінь, необхідних для перебування у віртуальному просторі, підтримки старших молоді люди ризикують стати жертвами кіберсоціалізації (кіберадикція, соціальний аутизм). Відповідно серед пріоритетних виховних завдань вищої школи можна виокремити створення у навчальному закладі соціально-позитивного простору, який дозволив би студентській молоді успішно соціалізуватися, як у кіберпросторі, так і в реальному соціумі. Вирішити поставлені завдання можливо лише за умови організації педагогічного супроводу студентів у процесі освоєння ними інформаційного середовища Інтернету, який би забезпечував розвиток у молодих людей сучасних уявлень про діяльність у кіберпросторі, підвищував їх комунікативну, інформаційну культуру та сприяв формуванню здорової мотивації щодо використання Інтернет-середовища.

У виховній роботі із учнями ми керувалися загальноприйнятим у педагогіці положенням про те, що важливих моральних якостей особистість набуває у процесі активної предметно-кооперативної діяльності. “Високозмістовна і в соціальному, і в духовному відношенні, різноманітна у предметному плані спільна діяльність, як стверджує І. Бех, є системоутворювальним чинником особистісно-розвивального середовища” [2, с.28].

Кооперативна діяльність старшокласників реалізовувалася через посередництво різних проектів. Зазначимо, що активна участь старшокласників у проектах створює вільний простір для їх особистісної ініціативи, творчості, шліфування комунікативних умінь і навичок. Крім того, у роботі над проектами інтенсивно проявляється груповий вплив на особистість: тут діють механізми емоційного зараження, ідентифікації, відповідальності за групу, за себе, за справу, юнаки і дівчата відчують себе суб'єктами соціальної дії. У проектах реалізуються академічні, соціальні й творчі здібності учнів. Метод проектів є гнучкою моделлю організації

виховного процесу та орієнтований на самореалізацію особистості шляхом розвитку її розумових, моральних, вольових якостей і творчих здібностей.

Загалом, проектна діяльність у сучасному інформаційному суспільстві, здебільшого здійснюється за допомогою телекомунікаційних мереж. Досвід використання телекомунікацій у виховному процесі засвідчує, що цей вид технологій об'єднує різні види діяльності учнів з різних навчальних закладів, регіонів і країн.

Бачиться особливо суттєвим те, що робота у телекомунікаційних мережах дозволяє педагогу використовувати великий арсенал форм, засобів самостійної пізнавальної науково-дослідницької творчої діяльності та спонукає старшокласників до довільного обміну інформацією, думками, ідеями, викликає у них бажання пізнавати нове, розширювати свій світогляд. По суті, виховний телекомунікаційний проект є спільною творчою діяльністю учнів-партнерів, яка організована на основі комп'ютерної телекомунікації. Саме тому цей метод ефективно використовується у позашкільних навчальних закладах, зокрема, Центрах творчості дітей та юнацтва. Вихованці центрів творчості є активними учасниками міжнародної освітньої та ресурсної мережі, яка працює в Україні з 1998 року. Ця мережа об'єднує учасників більше ніж із 100 країн світу, які разом співпрацюють у соціальних, громадянських, мистецьких, екологічних та інших проектах. Одне слово, формуванню комунікативних умінь сприяє активна участь старшокласників у міжнародних проектах – «Школа мрії», «Закони життя», національних – «Особливості національної мови», «Ми – ровесники», «По кому б'є дзвін або чи наша хата скраю?» та інших.

Робота в телекомунікаційних проектах надає можливість вихованцям розширювати географію своїх соціальних контактів, знайомитися із різними культурами, точками зору на одну проблему набувати умінь працювати в команді, виконуючи соціальні ролі (лідера, виконавця, посередника тощо), розвивати комунікативні уміння, вдосконалювати навички електронного листування. Зокрема, учасники проекту беруть на себе зобов'язання зробити

свій внесок у проекти, які пропонують команди із інших міст, регіонів, країн. Водночас вся команда активно працює задля забезпечення успіху проекту. Наприкінці роботи кожна команда вибирає з усього загалу матеріалів, надісланих до проекту, тільки ті, які стосуються запропонованої нею теми, і редагує свою частину спільної публікації. Відтак, кожний учасник робить свій внесок у спільну справу, отримуючи, в свою чергу, матеріали із різних регіонів, країн з актуальної для нього теми.

Роботі над проектами передують *“аукціони творчих ідей”*. Зокрема, аукціон творчих ідей включає попередню підготовку, в процесі якої старшокласники знайомляться з певною проблемою, обговорюють її, шукають свої шляхи розв'язання *“творчі ідеї”*) та аргументи на їхню користь, опрацьовують необхідну літературу тощо. Під час *“аукціону”* кожний учень презентує свою *“творчу ідею”*, обґрунтовує її доцільність. *“Аукціон”* триває доти, доки не вичерпується усі *“творчі ідеї”*. Найкращими проданими на аукціоні вважаються ті *“творчі ідеї”*, за які на аукціоні проголосувала більшість учасників. Прийняті таким чином ідеї стають мотиваційною основою подальшої практичної діяльності юнаків і дівчат, спрямованої на розв'язування певної проблеми. При цьому педагогу необхідно підкреслити цінність усіх ідей і пропозицій, у тому числі й неприйнятих.

Зокрема метою проекту *“Зробимо світ чистішим”* є поширення інформації та створення умов, що сприятимуть забезпеченню повного збирання, перевезення та утилізації побутових відходів і обмеження їх шкідливого впливу на навколишнє середовище та здоров'я дітей; виховання екологічної культури та свідомості учнів, батьків, громадськості міст; формування комунікативних умінь і навичок старшокласників.

Старшокласниками у рамках цього проекту було здійснено інформаційно-агітаційну кампанію, що полягала у проведенні соціологічних досліджень (опитування жителів району); розповсюдженні необхідних інформаційно-методичних матеріалів (листівки, звернення); підготовці та презентації екологічної агітбригади; інформуванні населення про вплив

відходів споживання на навколишнє природне середовище та здоров'я людини; інформуванні про можливі методи утилізації сміття та переробки; організації населення до практичних заходів.

Під час проведення аналізу та узагальнення реалізації проекту учнями була здійснена обробка даних анкетування населення; позначено на карті об'єкти практичної природоохоронної акції; організована співпраця із спеціалістами “Житомир-екокомресурси” для створення єдиної системи збору твердих відходів споживання; оформлено результати роботи у вигляді щоденника; повідомлено громадськість про виконану роботу і подальші плани щодо майбутніх природоохоронних заходів через ЗМІ.

Позитивний вплив проектів на становлення особистості школяра, виховання у нього комунікативної культури є незаперечним, оскільки, як стверджує І. Бех, “у кооперативній діяльності мета, а відповідно й результат, є спільними. Кожен учасник діяльності робить свій внесок у єдине досягнення – продукт. Цим знімається проблема формування і прояву відносин конфліктності й конкуренції, натомість серед учасників кооперативної діяльності утверджуються співпраця і злагода. Зацікавленість кожного учасника кооперативної діяльності в якісному кінцевому продукті може стимулювати становлення так званої допомагальної, тобто орієнтованої на допомогу іншій людині, поведінки. Переживання успіху за умови одного на всіх результату виступає механізмом не роз'єднання, а згуртування учасників кооперативної діяльності”, – вважає вчений [2, с. 110-111].

Важливою особливістю такої діяльності є добровільність участі вихованців у ній, розвиток ініціативності й самодіяльності, врахування їх інтересів, бажань, пропозицій. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для різнобічних партнерських зв'язків.

Таким чином, участь старшокласників у телекомунікаційних проектах формує у них комунікативну культуру, розвиває дослідницькі уміння, зокрема, збирати необхідну інформацію, факти, вміння їх аналізувати з різних точок зору, висувати гіпотези, роботи висновки. Якщо випускник

школи набуває значених вище умінь і навичок, він стає більш пристосованим до життя, уміє адаптуватися до мінливих умов, орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, працювати в колективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адлер А. Понять природу человека / Адлер А. – СПб. : Академический проект, 1997. – 256 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.